

**Wybieram
gramatykę!**

NR 118

Małgorzata Kita

Wybieram gramatykę!

**Dla cudzoziemców zaawansowanych
na poziomie C**

**Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Katowice 2009**

Redaktor serii: Kultura i Język Polski dla Cudzoziemców
Małgorzata Kita

Recenzenci wydania pierwszego
Anna Dąbrowska
Kazimierz Ożóg

Redakcja: Olga Nowak

Projekt okładki i stron tytułowych oraz redakcja techniczna: Marek Francik

Korekta: Ksymena Zawada

Copyright © 2009
by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 1644-0552
ISBN 978-83-226-1898-1

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

Wydanie II. Nakład: 200+50 egz. Ark. druk. 39,5
Ark. wyd. 44,0.

Papier offset. kl. III, 90 g Cena 66 zł

Łamanie: Wydawnictwo Gnome
ul. Drzymały 18/6, 40-059 Katowice
Druk i oprawa: SOWA Sp. z o.o.
ul. Hrubieszowska 6a, 01-209 Warszawa

Spis treści

<i>Spis tabel, definicji i schematów</i> _____	7
<i>Do Czytelnika</i> _____	11
Część pierwsza — Dźwiękowa strona języka. Graficzna strona języka	
Wprowadzenie _____	15
Relacja głoska — litera _____	18
Spółgłoski i ich charakterystyka _____	30
Wymowa samogłosek nosowych _____	33
Wymowa spółgłosek i grup spółgłoskowych _____	37
Sylaba. Akcent _____	45
Samogłoski i spółgłoski w mówieniu _____	50
Onomatopeje _____	61
Intonacja _____	65
Dyktanda _____	72
Część druga — Fleksja	
Wprowadzenie _____	77
Wymiany morfonologiczne _____	82
Kategorie gramatyczne _____	93
Deklinacja rzeczowników _____	108
Wyrażenia przyimkowe _____	140
Deklinacja przymiotników _____	148
Liczebniki _____	164
Przysłówki. Spójniki. Partykuły _____	168
Ćwiczenia utrwalające _____	175
Czasowniki. Koniugacja _____	177
Imiesłowy _____	218
Część trzecia — Słowotwórstwo	
Wprowadzenie _____	229
Słowotwórstwo rzeczowników _____	233
Rzeczowniki złożone _____	267
Słowotwórstwo przymiotników _____	273
Słowotwórstwo czasowników _____	285
Neologizmy _____	303
Ćwiczenia utrwalające _____	309

Część czwarta — Składnia

Wprowadzenie _____	315
Podmiot i orzeczenie (związek główny) _____	325
Przydawka. Dopelnienie. Okolicznik _____	341
Rodzaje wypowiedzi pojedynczych _____	364
Analiza składniowa zdania pojedynczego _____	382
Operatory składniowe _____	389
Szyk wyrazów w zdaniu pojedynczym _____	393
Zdania złożone podrzędne i współrzędne _____	400
<i>Podręczny indeks terminologii gramatycznej</i> _____	451
<i>Literatura</i> _____	467
<i>Literatura uzupełniająca</i> _____	469
<i>Indeks nazwisk</i> _____	471

Spis tabel, definicji i schematów

Część pierwsza — Dźwiękowa strona języka. Graficzna strona języka

1. Alfabet fonetyczny _____	15
2. Od litery do głoski _____	18
3. Od głoski do litery _____	20
4. Opis spółgłosek według kryterium artykulacyjnego _____	30
5. Charakterystyka spółgłosek _____	31
6. Wymowa samogłosek nosowych _____	33
7. Wymowa niektórych grup spółgłoskowych (w ujęciu normatywnym) _____	37
8. Akcent wyrazowy _____	45
9. Klityki _____	48
10. Charakterystyka samogłosek _____	50

Część druga — Fleksja

11. Podział morfemów ze względu na funkcje _____	77
12. Podział morfemów fleksyjnych _____	77
13. Flektywy _____	78
14. Wymiany morfonologiczne _____	82
15. Wymiany spółgłoskowe _____	83
16. Palatalizacje _____	83
17. Alternacje spółgłosek miękkich _____	84
18. Depalatalizacje _____	84
19. Spółgłoski funkcjonalnie miękkie _____	84
20. Wymiany (alternacje) samogłoskowe _____	85
21. Części mowy (kryterium semantyczne) _____	93
22. Części mowy (kryterium gramatyczne) _____	95
23. Gramatyczne kategorie fleksyjne _____	96
24. Kategoria przypadku _____	97
25. Kategoria liczby _____	97
26. Kategoria rodzaju _____	98
27. Kategoria czasu _____	99
28. Kategoria osoby _____	99
29. Kategoria trybu _____	100
30. Kategoria strony _____	100
31. Kategoria aspektu _____	100
32. Kategoria stopnia _____	101
33. Podział rzeczowników na deklinacje _____	108
34. Końcówki przypadkowe rzeczowników _____	108
35. Zestawienie końcówek przypadkowych rzeczownika _____	113
36. Wyrażenia przymkowe przyimek + grupa imienna w przypadku zależnym _____	140
37. Końcówki przypadkowe przymiotnika _____	148
38. Oboczności spółgłoskowe w przymiotnikach męskich liczby pojedynczej i mnogiej _____	150

39. Stopniowanie przymiotników _____	153
40. Deklinacja zaimków osobowych _____	157
41. Odmiana liczebników głównych _____	164
42. Sposoby tworzenia przysłówków _____	168
43. Stopniowanie przysłówków _____	168
44. Podział czasowników na koniugacje _____	177
45. Pełny paradygmat czasownikowy _____	177
46. Alternacje głoskowe w koniugacji _____	179
47. Koniugacja czasownika <i>być</i> _____	180
48. Tematy czasownika _____	186
49. Schemat tworzenia form czasownikowych _____	186
50. Niektóre czasowniki o tematach supletywnych _____	186
51. Budowa form czasu przeszłego _____	187
52. Czas przyszły _____	191
53. Strona bierna _____	194
54. Tryb przypuszczający (warunkowy) _____	199
55. Budowa trybu rozkazującego _____	203
56. Aspekt czasowników _____	210
57. Końcówki ruchome _____	213
58. Imiesłowy _____	218
 Część trzecia — Słowotwórstwo	
59. Podział wyrazów ze względu na ich budowę słowotwórczą _____	229
60. Relacja motywacji słowotwórczej _____	230
61. Gramatyczny charakter podstawy słowotwórczej i derywatu _____	230
62. Budowa derywatu _____	231
63. Typy formantów _____	232
64. Kategorie słowotwórcze derywatów rzeczownikowych _____	233
65. Formanty kategorii słowotwórczych derywatów rzeczownikowych _____	233
66. Typy rzeczowników złożonych ze względu na gramatyczny charakter członów _____	267
67. Formanty rzeczowników złożonych _____	267
68. Dystrybucja interfiksów rzeczowników złożonych _____	267
69. Formanty sufiksalne w rzeczownikach złożonych _____	268
70. Złożenia jednostronnie motywowane i quasi-złożenia _____	268
71. Dystrybucja formantów przymiotnikowych w zależności od gramatycznego charakteru podstawy słowotwórczej _____	273
72. Formanty prefiksalne i sufiksalne przymiotników odprzymiotnikowych _____	278
73. Formanty prefiksально-sufiksalne przymiotników odrzeczownikowych _____	279
74. Formanty sufiksalne przymiotników odrzeczownikowych _____	279
75. Typy złożzeń przymiotnikowych ze względu na charakter gramatyczny członów _____	280
76. Budowa słowotwórcza przymiotników złożonych _____	280
77. Współwystępowanie formantu interfiksálnego i derywacyjnego w przymiotnikach złożonych _____	281
78. Podział derywatów czasownikowych ze względu na gramatyczny charakter podstawy słowotwórczej _____	285
79. Podział derywatów czasownikowych ze względu na formant _____	285

80. Formanty derywatów czasownikowych _____	286
81. Prefiksy czasownikowe _____	286
82. Ogólny schemat znaczeń przekazywanych przez prefiksalne czasowniki odczasownikowe _____	287
83. Znaczenie poszczególnych prefiksów czasownikowych _____	288
84. Czasowniki odrzeczownikowe paradygmatyczne _____	298
85. Czasowniki odprzymiotnikowe paradygmatyczne _____	298
Część czwarta — Składnia	
86. Wyrazy w wypowiedzeniu _____	315
87. Składniki syntaktyczne _____	316
88. Stosunki między składnikami syntaktycznymi _____	316
89. Typy szeregów _____	317
90. Typy związków _____	317
91. Typ wyrażania zależności składniowych między nadrzędnikiem a podrzędnikiem _____	318
92. Związki w wypowiedzeniu _____	318
93. Związki składniowe oparte na stosunku podrzędności (niewspółrzędności) _____	319
94. Związki składniowe w zdaniu _____	319
95. Rodzaje podmiotów _____	325
96. Zdania bezmianownikowe _____	328
97. Rodzaje orzeczeń _____	332
98. Orzeczenie imienne _____	334
99. Struktura części zdania _____	341
100. Przydawka w zdaniu _____	341
101. Rodzaje przydawek _____	342
102. Rodzaje dopełnień _____	342
103. Rodzaje okoliczników _____	343
104. Charakter gramatyczny okolicznika _____	343
105. Budowa zdania rozwiniętego _____	344
106. Typy konotacyjne czasowników _____	345
107. Formy wypowiedzeń _____	364
108. Podstawowe typy schematów zdaniowych _____	365
109. Klasyfikacja zdań ze względu na liczbę orzeczeń _____	366
110. Klasyfikacja zdań złożonych ze względu na stosunki składniowe między zdaniami składowymi _____	367
111. Typy wypowiedzi ze względu na modalność intencjonalną _____	367
112. Wykresy zdań pojedynczych _____	383
113. Wskaźniki zespolenia zdania złożonego _____	400
114. Lista spójników _____	400
115. Relacje między zdaniami składowymi zdań złożonych (schematy zdań złożonych) _____	401
116. Rodzaje znaczeniowe zdań podrzędnych _____	413
117. Sposoby połączenia wypowiedzeń podrzędnych _____	414
118. Rodzaje znaczeniowe wypowiedzeń współrzędnych _____	415
119. Sposoby połączenia wypowiedzeń współrzędnych _____	415
120. Zdania czasowe _____	435
121. Analiza składniowa zdania złożonego _____	439

Do Czytelnika

Książka przeznaczona jest dla osób, które opanowały już — przynajmniej w zarysie — polski system gramatyczny, dla których ten system przestał być obcy i które wstępny etap borykania się z polską morfologią mają za sobą.

Zakładam, że sięgający po tę książkę zna podstawowe pojęcia gramatyczne, dlatego też nie podaję żadnych definicji, np. rzeczownika, głoski, zdania... Koncentruję się natomiast na praktycznym zastosowaniu gramatyki. Czytelnikowi, któremu nazewnictwo gramatyczne sprawiałoby mimo to kłopoty, proponuję zestaw polskojęzycznych słowników terminologii gramatycznej (językoznawczej) w przekonaniu, że mogą mu one być przydatne w kontakcie z gramatyką.

Książka składa się z czterech części, z których każda przedstawia poszczególne poziomy języka: dźwiękowy, fleksyjny, słotwórczy i składniowy. Każdej części towarzyszy podręczny indeks odpowiedników podstawowych polskich terminów gramatycznych w czterech językach: angielskim, francuskim, niemieckim i rosyjskim, mający układ rzeczowy.

Informacje gramatyczne należy traktować jako syntetycznie przedstawiony, a może tylko przypomniany, repertuar środków i mechanizmów gramatycznych języka polskiego.

Wskazując gramatyczne prawidłowości i mechanizmy języka polskiego, kieruję również uwagę Czytelnika na zjawiska bardziej subtelne, na niuanse tkwiące w gramatyce, których świadomość i znajomość oraz celowe wykorzystanie w praktyce komunikacyjnej sprawiają, że poznawany język staje się coraz bliższy.

Skala trudności ćwiczeń jest zróżnicowana: obok łatwych są również ćwiczenia wymagające znacznego wysiłku intelektualnego. Moim zamierzeniem jest to, by Czytelnik wykonując ćwiczenia, nie wpadał w pułapkę mechaniczności i rutyny, by jego podejście do stawianych mu zadań było kreatywne, by rozwiązując problemy gramatyczne o różnym stopniu złożoności, czuł się nie obiektem nauczania, lecz partnerem tej pasjonującej formy interakcji społecznej, jaką jest proces poznawania języka. Jej drugą stroną — za pośrednictwem autorki i jej propozycji oraz ewentualnego nauczyciela, który będzie miał bezpośredni kontakt ze studiującym — jest sam JEZYK oraz dziedzictwo kulturowe Polaków wyrażone w tym języku. Stąd wynika dobór tekstów literackich (będących egzemplifikacjami poszczególnych zjawisk gramatycznych), które zaczerpnięto z polskiej spuścizny literackiej, mocno zróżnicowanej językowo, stylistycznie, treściowo, emocjonalnie i (częściowo) chronologicznie.

Proponuję, by — poznając teksty literackie — Czytelnik szukał odpowiedzi na pytanie, co jest przyczyną wystąpienia danej formy gramatycznej. Pytanie: *dla czego?* powinno Mu stale towarzyszyć.

Tytuł książki nawiązuje do następującej anegdoty historycznej:

Francuski krytyk literacki, zwany „księciem krytyków”, Charles Augustin Sainte-Beuve został wyzwany na pojedynek przez pewnego paryskiego dziennikarza. Sekundanci oznajmili wyzwanemu, że ma prawo wyboru broni.

— Wybieram gramatykę! — zawołał Sainte-Beuve. — Powiedzcie mojemu przeciwnikowi, że już nie żyje!

Życzę Czytelnikowi, by mógł uznać własną świadomość gramatyczną i umiejętności gramatyczne za swoje mocne strony. Mam nadzieję, że po wykonaniu zadań efekt będzie taki, jak przy układaniu puzzli: prawidłowo uporządkowane części złożą się w całość; poszczególne zagadnienia gramatyczne połączą się w spójny system gramatyczny.

Zakres materiału zaproponowany w podręczniku odpowiada wymaganiom gramatyczno-syntaktycznym stawianym uczącym się języka zgodnie z programem nauczania języka polskiego jako obcego, opracowanym przez prof. dr. hab. Władysława Miodunkę dla Ministerstwa Edukacji Narodowej, określonym jako poziom zaawansowany C.

Pragnę wyrazić serdeczne podziękowania Recenzentom, Pani Profesor Annie Dąbrowskiej i Panu Profesorowi Doktorowi hab. Kazimierzowi Ożogowi, za cenne uwagi, propozycje i sugestie.

Dziękuję też Dyrekcji Szkoły Języka i Kultury Polskiej w Katowicach, Pani Profesor Jolancie Tambor i Panu Profesorowi Romualdowi Cudakowi, za życzliwość oraz słowa zachęty do przygotowania drugiego wydania.

M.K.

Indeks nazwisk

Aleksandrowicz Karol 196

Andrzejewski Jerzy 47, 196, 370, 371

Bakuła Hanna 149

Balbus Stanisław 71, 467

Bańko Mirosław 470

Bartmiński Jerzy 470

Bartnicka Barbara 469

Bełza Władysław 369

Bereza Henryk 196

Białoszewski Miron 182, 242

Bieńkowski Zbigniew 159

Bonaparte Napoleon 370

Borowski Tadeusz 91, 220

Bralczyk Jerzy 469

Broniewski Władysław 70

Brzechwa Jan 41, 72, 92, 132, 146, 165, 205, 249, 376, 430

Brzękowski Jan 352

Bubak Jan 467

Buczkówna Mieczysława 219

Bursa Andrzej 154, 172, 292

Checiński Jan 251

Cudak Romuald 12, 469

Dukiewicz Leokadia 470

Dyszak Andrzej 470

Fajkowska Jolanta 149

Ficowski Jerzy 47

Fredro Aleksander 421

Gajda Stanisław 469

Gałczyński Konstanty Ildefons 60, 386

Gary Romain 213

Grabias Stanisław 467

Grochowiak Stanisław 43, 116, 134, 207, 337

Grochowski Maciej 467

Groński Ryszard Marek 329

Gruszczyński Włodzimierz 469

Grzegorzczkova Renata 112, 113, 143, 232, 268, 269, 274, 278, 279, 280, 281, 286, 287, 298, 317, 318, 328, 345, 364, 366, 367, 435, 467, 469, 470

Hamilton 240, 250

Handke Kwiryna 160

Herbert Zbigniew 104, 353, 374

Hillar Małgorzata 241

Iłakowiczówna Kazimiera 255, 311

Iredyński Ireneusz 329, 369, 370

Iwazkiewicz Jarosław 41, 42, 73, 241, 250, 353

Jadacka Hanna 469

Jakobson Roman 66

Jakubowski Jan Zygmunt 65

Jastrun Mieczysław 352, 353

Jedlička Alois 466, 467

Jędrzejko Ewa 382, 467, 469

Jodłowski Stanisław 467

Jurandot Jerzy 368

Kaden-Bandrowski Juliusz 220

Kaleta Zofia 148, 154, 157, 168, 169, 187, 211, 213, 467, 469

Kamieńska Anna 129, 375

Karaś Mieczysław 22, 467

Karpowicz Tomasz 469

Karpowicz Tymoteusz 119, 127, 329

Kern Ludwik Jerzy 59, 63

Kita Małgorzata 469

Klebanowska Barbara 50, 467

Klemensiewicz Zenon 470

Kochanowski Jan 133

Kochański Witold 50, 467

Kołakowski Leszek 162, 173, 193, 310, 312

Konopnicka Maria 251

Konwicki Tadeusz 91, 200

Kornhauser Julian 144

- Kossak Zofia 175
Kowalikowa Jadwiga 45, 467
Kozioł Urszula 204, 352
Krynicki Ryszard 428
Krzempek Monika 469
Krzysztoń Jan 65
Krzyżanowski Lech 56
Krzyżyk Danuta 73, 467
Kubiak Tadeusz 49, 70
Kuncewiczowa Maria 197, 252
Kuśniewicz Andrzej 43, 392
Kwiek-Osiowska Janina 229, 467
- L**askowski Roman 122, 113, 143, 232, 268, 269, 274, 278, 279, 280, 281, 286, 287, 298, 467, 469
Latocha Janina 315, 316, 317, 325, 467
Lec Stanisław Jerzy 26, 266, 275, 293, 309, 389
Lem Stanisław 201 304, 309, 381
Lengren Zbigniew 252
Lipska Ewa 431
Loewe Iwona 469
Lubaś Władysław 37, 467
- Ł**azuka Bogdan 370
Łochocka Krystyna 58
- M**adejowa Maria 22, 467
Madelska Liliana 35, 467
Majewski Janusz 149
Majkiewicz Anna 470
Makuchowska Marzena 469
Makuszyński Kornel 380, 381
Marianowicz Antoni 167
Markowski Andrzej 50, 467
Maurois André 40
Mickiewicz Adam 65, 214, 430
Międzyrzecki Artur 70
Miłosz Czesław 185, 352
Mittelstaed Wojciech 149
Mizerski Witold 469
Mleczko Andrzej 370, 371
Młodożeniec Stanisław 63
Mrozek Sławomir 64, 175, 192, 201, 321, 375
- N**agórko Alicja 179, 180, 341, 342, 343, 414, 415, 467, 469
Nałkowska Zofia 196
- Nowak Tadeusz 201
Nurowska Maria 65, 66, 163, 189, 412
- O**dojewski Włodzimierz 35, 36, 56, 122, 189, 412, 413
Ohnheiser Ingeborg 469
Ostaszewska Danuta 17, 31, 467, 470
- P**arandowski Jan 196
Parnicki Teodor 42, 56
Pawelec Radosław 469
Pawlikowska-Jasnorzewska Maria 40, 41, 121, 196, 220
Podracki Jerzy 469
Polański Kazimierz 319, 467, 469, 470
Poświatowska Halina 155, 216
Przemyska Anna 91, 92
Przerwa-Tetmajer Kazimierz 133
Przybora Jeremi 335
Pyzik Józef 470
- R**atoń Kazimierz 134, 207
Rejter Artur 469
Różewicz Tadeusz 71, 131, 132, 185, 219, 320, 373
Rutkiewicz Wanda 148
- S**aloni Zygmunt 95, 96, 467, 470
Samozwaniec Magdalena 309
Sartre Jean-Paul 40
Satkiewicz Halina 469
Sawicka Irena 470
Siejak Tadeusz 59
Singer Isaak Bashevis 161
Skarżyński Mirosław 470
Słonimski Antoni 196
Stachura Edward 116, 125, 135, 207, 336, 377, 388, 395
Staff Leopold 62, 63, 69
Starowieyski Franciszek 370
Stawiński Jerzy Stefan 65
Strutyński Janusz 48, 78, 83, 84, 86, 94, 99, 165, 177, 187, 188, 218, 229, 233, 236, 467, 469
Swinarski Artur Marya 59
Szaniawski Jerzy 101, 201, 311, 380
Szczypiorski Andrzej 413
Szpyra-Kozłowska Irena 470
Szymborska Wisława 181, 335, 336
Szymczak Mieczysław 248, 457
Szymonowicz Szymon 133

- Ś**liniak Tadeusz 204
Śmiech Witold 291, 467
Świdziński Marek 470
- T**aine Hippolyte 370
Tambor Jolanta 12, 17, 31, 467, 468, 469, 470
Tao Li Jin 186, 467
Topolińska Zuzanna 399, 401, 407, 467, 468, 469
Tuwim Julian 62, 64, 166, 182, 265, 304, 311
- U**rbańczyk Stanisław 37, 85, 333, 467, 468, 469
- W**ańkiewicz Melchior 220
Warchał Jacek 44, 468
Wieczorkiewicz Bronisław 57, 468
Wilkoń Aleksander 467
Witaszek-Samborska Małgorzata 35, 467
Witkiewicz Stanisław Ignacy 70, 306, 303
- Wojaczek Rafał 114, 207, 372, 429
Wołek Jan 320
Wróbel Henryk 112, 113, 143, 232, 268, 269, 274,
278, 279, 280, 281, 286, 287, 298, 467, 469, 470
Wyka Kazimierz 422
- Z**agajewski Adam 217
Zawieyski Jerzy 197
Zawistowska Kazimiera 160
Zechenter Witold 308
Zimińska-Sygietyńska Mira 381
- Ż**ebrowska Maria 265
Żeromski Stefan 265
Żuławski Jerzy 133
Żuławski Mirosław 197
Żydek-Bednarczuk Urszula 45, 467